

Politisk plattform for Changemaker
Vedtatt av Årssamlingen, 23.04.2017

Innhold

1) Innledning	s. 3
2) Gjeld	s. 3
2.1) Illegitim gjeld	
2.2) Gjeldsletteordninger	
2.3) Ansvarlig långiving	
2.4) Gribbefond	
2.5) Demokrati og åpenhet i internasjonale finansinstitusjoner	
2.6) Kondisjonaliteter	
2.7) Privatisering og gjeld	
2.8) Statsobligasjoner	
3) Kapitalflukt	s. 6
3.1) Finansielt hemmelighold	
3.2) Land-for-land-rapportering	
3.3) Informasjonsutvekslingsavtaler	
3.4) Egentlig eierskap	
3.5) Bilaterale skatteavtaler	
3.6) Mellomstatlig gruppe på skatt i FN	
3.7) Norfund	
3.8) Revisjonsselskaper	
3.9) Enhetlig Skattelegging	
3.10) Oljefondet og investeringer i skatteparadis	
3.11) Skatt på finanstransaksjoner	
4) Fred	s. 9
4.1) Innledning	
4.2) FN	
4.3) NATO	
4.4) Norsk våpenindustri og våpenhandel	
4.5) Militære droner og autonome våpensystemer	
4.6) Kjernefysiske våpen	
4.7) Sivile fredsstyrker	
4.8) Fredsskatt	
4.9) Kjønnbasert vold	
4.10) Norske investeringer i konflikt- og okkuperte områder	
5) Handel	s. 14
5.1) Innledning	
5.2) WTO – multilaterale avtaler	
5.3) Handel med industrivarer	
5.4) Handel med tjenester	
5.5) Patenter	

- 5.6) Bilaterale handelsavtaler
- 5.7) Arbeiderrettigheter
- 5.8) Merkeordninger for rettferdig handel
- 5.9) Bedrifters samfunnsansvar
- 5.10) Investering i Lav- og Mellominntektsland
- 5.11) Landran og investeringer i jordbruk
- 5.12) Investeringsavtaler
- 6) Global helse** **s. 19**
 - 6.1) Innledning
 - 6.2) Rettigheter
 - 6.3) Vann
 - 6.4) Tilgang til medisiner
 - 6.5) Hiv og aids
 - 6.6) Seksuelle og reproduktive helserettigheter
 - 6.7) Psykisk helse
- 7) Klima og miljø** **s. 23**
 - 7.1) Innledning
 - 7.2) Internasjonal klimapolitikk
 - 7.3) Petroleumsindustrien
 - 7.4) Fornybar Energi
 - 7.5) Klima- og Miljøteknologi
 - 7.6) Klima og jus
 - 7.7) Andre Miljøutfordringer
 - 7.8) Et grønnere Oljefond
- 8) Oljefondet** **s. 29**
 - 8.1) Etikk i Oljefondet

1 Innledning

Changemakers plattform er bygget på formålsparagrafen og gjenspeiler det Changemaker mener er de viktigste årsakene til den urettferdige fordelingen i verden. Changemaker arbeider for å kartlegge og endre de grunnleggende og strukturelle årsakene til fattigdom og urettferdighet i verden. Fokuset ligger på problemene som skapes i land i Nord og vestlige institusjoner, men som rammer økonomisk fattige land og mennesker. Verden er ikke fattig, den er urettferdig. Vår forståelse av verdens urettferdighet formes av måten den fremstilles på i media, av politikere og utviklingsaktører. Det er skadelig for utviklingsdebatten dersom mennesker eller land som er rammet av urettferdighet framstilles som hjelpeløse objekt. Fattigdom er ikke tilfeldig, men har blitt skapt av mennesker opp gjennom historien. Siden mennesker har skapt urettferdighet og fattigdom, er det også mennesker som kan endre dette.

2 Gjeld

Gjeld er pengebeløpet som står ubetalt til enhver tid, og som låntaker (debitor) har en rettslig forpliktelse til å betale tilbake. Lån er et viktig virkemiddel land bruker for å tilføre kapital og skape utvikling. Problemet oppstår når store deler av statsbudsjettet i lav- og mellominntektsland går til nedbetaling av gjeld. Mye av denne gjelden stammer fra uansvarlig og umoralsk utlånspolitikk, og burde i utgangspunktet ikke betales tilbake. Derfor er det spesielt viktig for lav- og mellominntektsland at det sikres gode rammer for långivning og tilbakebetaling av gjeld. Ved å stille betingelser for gjeldsslette eller nye lån kan långiver (kreditorer) benytte gjeld som et effektivt maktmiddel for å styre politikk i lav- og mellominntektsland. På den måten undergraver kreditorene demokrati og selvstyrerett i gjeldstyngede land. Samtidig fører store gjeldsbyrder til at penger som burde bli brukt på utvikling i stedet havner i lommene på kreditorer. Derfor er det nødvendig å ta et oppgjør med gjeldskriser gjennom rettferdige gjeldsletteordninger, og samtidig hindre at nye gjeldskriser oppstår.

2.1 Illegitim gjeld

Changemaker mener at deler av gjelden lav- og mellominntektsland har er illegitim. Illegitim gjeld stammer i mange tilfeller fra lån gitt til udemokratiske og undertrykkende regimer, diktaturer, og til prosjekter som ikke skaper utvikling. Selv om lånene er uansvarlige, kan kreditorer (långivere) kreve å få pengene tilbake fordi debitorland (låntagerland) ikke er beskyttet av internasjonal lovverk, i motsetning til hva debitorer er på nasjonalt nivå. Ved å anerkjenne gjeld som illegitim overfører man deler av ansvaret for gjeldskriser til kreditor. Dette kan bidra til å forebygge framtidige gjeldskriser ved å ansvarliggjøre kreditorer.

Changemaker mener at kreditorene selv må ta konsekvensene av sin uansvarlige utlånspolitikk. Changemaker støtter derfor betalingsnekt fra gjeldstyngede land på grunnlag av at gjelden er illegitim. Norges forrige gjeldsrevisjon av sine lån i 2013 konkluderte med at flere av Norges utlån ikke fulgte dagens retningslinjer for ansvarlig utlånspraksis, selv om de

fulgte standardene da de ble gitt. Store deler av den illegitime gjelden stater har til Norge ble slettet som følge av gjeldsrevisjonen, men det er fortsatt noen lån som ikke har blitt anerkjent som illegitime under revisjonen. Changemaker mener at all gjeld som er illegitim etter dagens standarder må slettes, og at Norge må jobbe for at andre kreditorland gjennomfører lignende gjeldsrevisjoner for å kartlegge og slette illegitim gjeld.

2.2 Gjeldsletteordninger

Per dags dato har det ikke blitt opprettet nye gjeldsletteordninger for å erstatte IMF og Verdensbankens avsluttede ordninger (HIPC, MDRI). Derfor må nye gjeldsletteordninger på plass for å unngå nye gjeldskriser.

Changemaker ønsker en internasjonal åpen og uavhengig gjeldsforhandlingsmekanisme som bygger på prinsippet om illegitimitet. Målet med en slik mekanisme må være å skape en rettferdig prosess der den skjeve maktbalansen mellom kreditor og debitor blir utjevnet. En slik prosess må se på hele gjelden til debitorlandet og avgjøre hvilke deler som er illegitime. Disse delene må slettes fullstendig og umiddelbart uten betingelser. Videre må prosessen vurdere hvor mye gjeld som må slettes for å frigjøre nok midler til å dekke befolkningens grunnleggende rettigheter og behov. Det må også utarbeides en helhetlig nedbetalingsplan for den resterende gjelden som sikrer en god og stabil utvikling av den nasjonale økonomien, som slik hindrer at nye gjeldskriser oppstår.

Norge stemte avholdende til opprettelsen av en ny gjeldsslettemekanisme i 2014 og 2015. Changemaker mener Norge må ta en aktiv og offensiv rolle i arbeidet for opprettelse av en ny gjeldsslettemekanisme i FN

2.3 Ansvarlig långivning

Det er viktig å forhindre fremtidig uansvarlig utlånspraksis. Både debitor og kreditor må opptre ansvarlig i låneprosessen. UNCTADs retningslinjer for ansvarlig utlån og långiving må være minstestandarden for alle lands regelverk for utlån og långiving. Disse reglene må også gjelde for multilaterale utlånsinstitusjoner som Verdensbanken og IMF (Det Internasjonale Pengefondet).

Videre må alle typer utlån legges under retningslinjer for ansvarlig utlån; tradisjonell långivning så vel som eksportkreditter og kjøp av statsobligasjoner.

2.4 Gribbefond

Gribbefond er finansaktører som kjøper opp de fattigste og mest gjeldstyngede landenes gjeld, for så å saksøke landet og kreve hele det opprinnelige beløpet tilbakebetalt med renter. Land som Belgia og Storbritannia har innført lover mot at gribbefond kan kjøpe statsgjeld i lav- og mellominntektsland og Changemaker mener at Norge bør gjøre det samme. Det må også opprettes et internasjonalt regelverk som hindrer gribbefondenes opptreden. Det er også viktig å unngå at nye handelsavtaler bidrar til å undergrave internasjonalt regelverk og nasjonale lover mot gribbefond.

2.5 Demokrati og åpenhet i internasjonale finansinstitusjoner

De fleste tunge aktører på det internasjonale markedet for långivere, som IMF,

Verdensbanken og Parisklubben, er preget av mangel på demokrati. Her ser man en skjevfordeling av makt til rike land på bekostning av fattigere og mer gjeldstyngede land. Verdensbanken og IMF fordeler makt basert på prinsippet om at de som bidrar med mest penger bestemmer. Changemaker mener at IMF og Verdensbanken må demokratiseres. Det bør være et krav at en styrebeslutning både trenger flertall av stemmevekten og flertall blant medlemslandene for å bli vedtatt, såkalt "double majority". Dessuten må man øke antallet representanter fra utviklingsland i styrene til finansinstitusjonene slik utviklingsland kan få mer påvirkningskraft innad.

Verdensbanken og IMF har lenge hatt en uskreven regel om at den ene av lederne skal velges av Europa, mens den andre skal velges av USA. Changemaker mener at det er viktig at IMF og Verdensbankens ledere velges basert på meritter og ikke på bakgrunn av rike lands preferanser.

2.6 Kondisjonaliteter

Ved utlån og gjeldslette stiller IMF og Verdensbanken såkalte kondisjonaliteter, krav, til debitorlandene. Disse innebærer ofte strukturelle og økonomiske betingelser, som innsyn i bruk av penger, men også politisk reform, økonomisk liberalisering og tak på offentlige utgifter. Kondisjonaliteter til land som trenger lån fører til lite reell medbestemmelserett for debitorlandet. Changemaker støtter seg på kritikken mot institusjonenes fortsatte strenge betingelser og krav til lav- og mellominntektsland. Det må stilles krav til åpenhet og legitimitet i en låneprosess, j.fr. pkt. 2.3 Ansvarlig långiving.

På tross av Verdensbankens fokus på fattigdomsbekjempelse og godt styresett, har flere rapporter vist at krav om privatisering av offentlige tjenester, liberalisering av handelsreguleringer og kutt i subsidier fortsatt forekommer. IMF har også gått ut over sin opprinnelige rolle ved å involvere seg betydelig mer i utformingen av utviklingspolitikk i debitorland. IMF's rolle i lav- og mellominntektsland bør reduseres, og institusjonen bør konsentrere seg om sitt opprinnelige mandat med fokus på overvåking av medlemslands økonomiske situasjon og tilby kortsiktige lån for å stabilisere stater i fare for å bli rammet av økonomiske kriser.

2.7 Privatisering og gjeld

Donorer og finansinstitusjoner som IMF og Verdensbanken har de siste årene fremmet private aktører som en løsning for å finansiere utviklingsprosjekter i lav- og mellominntektsland, særlig innen infrastruktur. Investeringer som innebærer offentlig-privat samarbeid (OPS) (på engelsk Public-Private Partnerships), der staten inngår et samarbeid med en privat aktør for å få utført en tjeneste når staten selv ikke har råd, kan bidra til økte gjeldsbyrder i lav- og mellominntektsland. Økte investeringer i infrastruktur er viktig for lav- og mellominntektsland, men dersom OPS-prosjekter feiler vil land kunne ende opp med utgifter som senere må finansieres med lån. Det er derfor viktig at donorer og finansinstitusjoner utarbeider analyser som tar hensyn til slike mulige fremtidige utgifter.

Changemaker mener at OPS ikke må brukes som en kondisjonalitet ved lån fra donorer og finansinstitusjoner og at fattige land selv må få velge om de vil bruke OPS fremfor å få det påtvunget av andre aktører. Et annet problem med OPS er at land ikke er påkrevd å føre

utgifter i forbindelse med OPS-prosjekter. Dermed kan potensiell gjeld i praksis skjules for befolkningen, noe som kan bidra til gjeldskrise. Changemaker mener at utgifter fra OPS-prosjekter må føres på lands offisielle regnskap slik at gjeld ikke skjules.

2.8 Statsobligasjoner

En statsobligasjon er et verdipapir utstedt av myndighetene i et land for å få tilgang til langsiktige finanser. Å utstede en obligasjon er en måte å låne penger på og å kjøpe en obligasjon vil da si at man investerer i gjeld.

Statsobligasjoner utgjør mellom én fjerdedel av Oljefondets investeringer og per desember 2014 eide fondet statsobligasjoner i 49 land. Disse investeringene er i motsetning til resten av Oljefondet ikke underlagt noen etiske retningslinjer. Den eneste begrensingen for statsobligasjoner er at det ikke kan investeres i land som har internasjonale sanksjoner, som Norge har sluttet seg til, rettet mot seg. Pengene som Oljefondet har investert gjennom kjøp av obligasjoner er ikke øremerket, men går vanligvis direkte inn i en statskasse. Man har derfor ikke mulighet til å sikre seg mot at pengene går til illegitime formål. Dette er problematisk når Norge investerer i land som er involvert i krig, væpnede konflikter eller der myndighetene er ansvarlige for grove menneskerettighetsbrudd.

Også i norske kommuner er det stor mangel på retningslinjer for investeringer i statsobligasjoner. Pensjonskasser eller fond kommunen sparer i kan investere i utenlandske statsobligasjoner, og norske kommuners sparepenger kan dermed ende opp i statskassen i illegitime regimer. At norske kommuner innfører slike retningslinjer vil det være en god signaleffekt for Oljefondet og det vil sikre at norsk velferd ikke finansieres av statsobligasjoner til autoritære regimer. Mangelen på etikk i Oljefondet og blant norske kommuner er uheldig dersom Norge ønsker å fremstå som en ansvarlig investor og utlåner. Changemaker mener at Oljefondet og norske kommuner skal opprette retningslinjer for sine investeringer i statsobligasjoner. Investeringer i statsobligasjoner må også vurderes ut ifra etiske retningslinjer samt underlegges regelverk for ansvarlig långivning. UNCTADs retningslinjer for ansvarlig lovgiving bør være et minstekrav.

3 Kapitalflukt

Gjennom skatteparadis og metoder som kompliserte selskapsstrukturer, internprising og skjulte eiere, unndrar mange store multinasjonale selskaper enorme summer. Årlig forsvinner minst 1200 milliarder dollar ut av lav- og mellominntektsland i form av ulovlig kapitalflukt. Kapitalflukt fører til lavere skatteinntekter til staten, og tapper land for penger som kunne vært med på å finansiere utbygging av infrastruktur, bedre helsetjenester og utdanning til innbyggerne.

3.1 Finansielt hemmelighold

Skatteparadis er land eller områder som kjennetegnes ved at de har forskjellige skattesystemer for lokale innbyggere og utenlandske aktører. Skatteparadisene tilbyr utenlandske aktører lav eller ingen skatt, i tillegg til anonymitet og enkle, raske og fleksible regler for registrering. Finansielt hemmelighold i skatteparadis muliggjør ulovlig kapitalflukt, særlig fra lav- og mellominntektsland. Ulovlig kapitalflukt skjer gjennom blant annet internprising hvor skattepliktig overskudd gjemmes bort fra myndighetene som har

krav på skatten. Dette overskuddet plasseres i et datterselskap registrert i et skatteparadis. Mangel på åpenhet rammer spesielt lav- og mellominntektslandene hardt, fordi de ikke har de juridiske verktøyene og mulighetene til å oppdage og følge opp skatteunndragelser. At transnasjonale selskaper og andre unndrar skatt er derfor et stort hinder for utvikling i disse landene. Hemmeligholdet gjør det også mulig å skjule annen ulovlig virksomhet, deriblant korrupsjon. Changemaker mener derfor at Norge må jobbe aktivt for finansiell åpenhet.

3.2 Land-for-land-rapportering

Changemaker har vært en viktig drivkraft for innføringen av land-for-land-rapportering (LLR) i Norge. Loven som trådte i kraft 1.1.2014 påla ikke norske selskaper å rapportere fra jurisdiksjoner med støttefunksjoner, noe som utelukket rapportering fra skatteparadis. 9. desember 2016 fastsatte regjeringen en ny forskrift om LLR til skattemyndighetene i Norge. Denne forskriften viste forbedringer, blant annet er flere rapporteringspliktige. Changemaker mener at den nye forskriften til LLR fortsatt har mangler; rapporteringen er begrenset til å gjelde selskaper med en samlet inntekt over en viss sum. Rapporteringen bør ikke ha denne begrensningen. Det er også for mange unntak fra plikt til å rapportere. Det er også viktig at LLR må være offentlig tilgjengelig informasjon og at dette hjemles i lov.

3.3 Informasjonsutvekslingsavtaler

I kjølvannet av finanskrisen i 2008 har en rekke avtaler om utveksling av informasjon mellom land kommet til. Norge er i dag med i flere av informasjonsutvekslingsavtalene, med OECDs AEOI-avtale (Automatic Exchange of Information) som den siste i rekken. Avtalene har flere svakheter; terskelen for å få informasjon utlevert er for høy, og den informasjonen som blir delt automatisk er for generell. Changemaker mener Norge må være en pådriver for å redusere terskelen for å få informasjon utlevert, og øke kvaliteten på informasjonen som blir delt automatisk mellom land. Changemaker mener også at informasjon fra et selskaps land-for-land rapportering må deles automatisk med landene hvor selskapet har virksomhet, ettersom lav- og mellominntektsland ofte ikke har samme kapasitet til å følge opp skatterapportering fra selskaper i eget land.

3.4 Egentlig eierskap

Komplekse strukturer og mange lag med hemmelighold gjør det vanskelig å avdekke egentlig eierforhold i selskap. I de tilfeller hvor selskaper eies av stiftelser er det dette spesielt vanskelig. Høy grad av hemmelighold er svært utbredt i skatteparadiser, og utgjør et særlig problem. Det blir enklere å skjule kriminell aktivitet begått av selskaper, og vanskeligere å sanksjonere de som er skyldige. Norge må innføre et register over egentlige eiere av selskaper og jobbe for at dette blir praksis i alle land. Changemaker mener det er avgjørende at et slikt register inneholder alle reelle eiere som bestemmer over et selskap, at eierne blir registrert entydig og at registeret er offentlig tilgjengelig. Dette vil sikre innsyn i siste ledd i eierskapskjeden. Videre må Norge følge opp EUs hvitvaskingsdirektiv.

3.5 Bilaterale skatteavtaler

Norge har inngått bilaterale skatteavtaler med omkring 120 land i verden. I stor grad er disse avtalene forhandlet ut i fra OECD sin modellkonvensjon. Denne modellen legger i for stor grad opp til at skatteinntekter fra økonomisk virksomhet på tvers av grenser tilfaller typiske OECD-land. Dette fører i praksis til kapitalflukt på lovlig vis, der skatteinntekter forsvinner

ut fra opprinnelsesland som ofte er lav- og mellominntektsland. Selv om dette ikke er ulovlig kapitalflukt, er det et system som fører til en urettferdig fordeling av skatteressurser. Changemaker mener derfor at Norge i større grad bør benytte seg av FN sin modellkonvensjon som legger opp til en mer rettferdig fordeling av skatteinntekter, hvor lav- og mellominntektsland i praksis får en større del av inntektene, og har vært deltagende i utformingen av modellkonvensjonen.

BEPS-forslaget til OECD medfører at man skal omforhandle elementer av eksisterende skatteavtaler til en felles standard som skal gjelde for alle skatteavtaler. Changemaker mener at BEPS-standarden, samt andre omforhandlinger av skatteavtaler må ta hensyn til lav- og mellominntektslands interesser og kapasitet slik at avtaler styrker fremfor å forverre lav- og mellominntektslands evne til å skattlegge.

3.6 Mellomstatlig gruppe på skatt i FN

Ulovlig kapitalflukt er et tema som i løpet av de siste årene har blitt tatt opp i en rekke internasjonale arenaer som OECD og G20. Dette er derimot arenaer som ikke er inkluderende for alle verdens land, og arenaer hvor lav- og mellominntektsland, som er hardest rammet av ulovlig kapitalflukt, ikke er representert. Både OECD og EUs forslag til tiltak mot kapitalflukt er et steg i riktig retning, men viser nettopp at lav- og mellominntektslands interesser har blitt utelatt til fordel for rike land. Ulovlig kapitalflukt er et globalt problem som trenger en global løsning, og derfor må alle land få muligheten til å delta i å finne løsningene. Changemaker ønsker derfor en mellomstatlig gruppe i FN til å jobbe med skattespørsmål. En slik gruppe må ha ressurser og politisk mandat til å innføre globale løsninger på problemet med ulovlig kapitalflukt.

3.7 Norfund og andre utviklingsfonds bruk av skatteparadis

Det er vanskelig å gjennomføre investeringer direkte i mange av lav- og mellominntektsland, fordi finansielle institusjoner og skattesystemer ofte er svært mangelfulle. Derfor blir mange investeringer gjort ved hjelp av finansielle mellomledd som er registrert i skatteparadis, som f.eks. Mauritius. De siste årene har det skjedd en økning i antall utviklingsfond (Development Finance Institutions, DFIs) som bruker denne metoden, for å finansiere utviklingsprosjekter. Dette legitimerer bruk av skatteparadis, og undergraver dermed utviklingen den er ment å finansiere.

Norfund er den norske statens utviklingsfond og har som hensikt å bidra til fattigdomsreduksjon og vekst, men bruker likevel finansielle mellomledd registrert i skatteparadis i sine investeringer i virksomheter i lav- og mellominntektsland. Changemaker mener dette undergraver Norfunds mål om levedyktig økonomi, og dets hensikt. Derfor må Norfund finne gode alternativer til finansielle mellomledd i skatteparadis, og fase ut bruken av skatteparadis. Norfund må også være åpne på bruken av finansielle mellomledd.

3.8 Revisjonsselskaper

Changemaker krever at revisjonsselskapenes makt i finanssystemet må reduseres, og at revisjonsregler må underlegges et nøytralt internasjonalt organ i FN, og ikke International Accounting Standards Boards som i stor grad er styrt av private selskaper som har stor egeninteresse i utviklingen av revisjonsreglene. De fire store revisjonsselskapene, PricewaterhouseCoopers (PwC), Deloitte, KPMG og EY (tidligere Ernst & Young),

dominerer regnskap og revisjon på verdensbasis og har alle vært tungt involvert i å promotere bruk av skatteparadis¹. Ved å hjelpe bedrifter til å minimere skatten, undergraver de demokratiet og hindrer at stater får den skatten de har krav på. De store revisjonsselskapene har også benyttet sin privilegerte posisjon som rådgivere til myndigheter for å fremme sine egne og sine kunders særinteresser².

3.9 Enhetlig skattelegging

Enhetlig skattelegging innebærer å se den totale inntekten i et multinasjonalt selskap, altså alt selskapet tjener i alle land det opererer i. Deretter benyttes en formel for å fordele hvor stor prosent av skattegrunnlaget som skal skattes av i hvert enkelt av landene selskapet opererer i. Formelen tar hensyn til blant annet selskapets salg, kostnader av ansatte og eiendeler enkelt. Hvert enkelt land kan selv bestemme hvilket skattenivå de ønsker. Changemaker mener Norge bør innføre en enhetlig tilnærming til skattelegging av multinasjonale selskap for å fjerne den skattemessige fordelene av å forskyve overskudd til skatteparadis og bort fra landet der verdiskapningen har skjedd. Det er viktig at lav- og mellominntektsland tas spesielt hensyn til i utarbeidelsen av et slikt system, slik at de får en rettferdig del av skatten de har krav på.

3.10 Oljefondet og investeringer i skatteparadis

Oljefondet er investert i mange selskaper med virksomhet i lav- og mellominntektsland og som samtidig er tilstede i skatteparadis. Nesten 200 milliarder kroner av Oljefondets portefølje befinner seg i skatteparadis, og det er grunn til å tro at flere selskaper bruker skatteparadis til å unngå eller unndra seg skatt.

Oljefondets investeringer gjennom selskaper i skatteparadis er med på å legitimere bruken av skatteparadis. Changemaker mener at det er uakseptabelt at Oljefondet tjener penger på, benytter seg av og oppretter datterselskaper i skatteparadis. Bruken av skatteparadis bør opphøre og selskapene som er opprettet i skatteparadis bør legges ned. Det bør også innføres retningslinjer på skatteetikk som forhindrer at Oljefondet bidrar til eller investerer i selskaper som driver med kapitalflukt.

3.11 Skatt på finanstransaksjoner

Verdens fattigste er de som rammes først og mest av klimaendringer og global økonomisk vekst alene er derfor verken en rettferdig eller bærekraftig måte å få mennesker ut av fattigdom på. Changemaker mener fordeling av ressurser er vel så viktig som generering av ressurser. En liten skatt på finansielle transaksjoner som handel av valuta, aksjer og derivater kan brukes til en mer rettferdig fordeling av verdens ressurser. En slik skatt på finanstransaksjoner (FTT) har fått økt politisk oppmerksomhet i kjølvannet av finanskrisen, både fordi den fører til mindre spekulasjon, økte muligheter for regulering og fordi den kan generere store inntekter. Changemaker mener det er viktig at en slik skatt brukes for globale kollektive goder, som vil komme fattige til gode, for eksempel til å bekjempe klimaendringer.

4 Fred

¹ http://www.taxjustice.no/uploads/documents/SKJULT_-_komplett_til_web.pdf

² http://www.taxjustice.no/uploads/documents/SKJULT_-_komplett_til_web.pdf

4.1 Innledning

Voldsmakt, krig og terror hindrer utvikling, opprettholder den skjeve fordelingen av verdens makt og ressurser, og gjør det vanskeligere å skape en trygg og rettferdig verden.

Changemaker vil jobbe for en fredssituasjon som innebærer demokrati, rettferdighet, bærekraftig utvikling og respekt for menneskerettighetene. Changemaker mener at fravær av krig ikke er entydig med fred. Derfor jobber Changemaker innenfor en bredere forståelse av fredsbegrepet.

Vi mener at arbeidet for å sikre fred og menneskerettigheter i all hovedsak skal skje med sivile og politiske virkemidler. Norge bør styrke det politiske arbeidet for dialog og løsninger på konflikter i andre land, samt den sivile og humanitære innsatsen for å bygge opp land etter krig og forhindre nye krigsutbrudd. Viktigere enn dette er det å fjerne de grunnleggende årsakene til konflikt og urettferdighet: fattigdom og skjev global ressursfordeling. Skaper vi rettferdighet, skaper vi fred.

4.2 FN

Changemaker ønsker en FN-styrt verdensorden med folkeretten som rettesnor, ikke en verden der de sterkeste statene tar seg til rette. Changemaker mener FN skal være det internasjonale organet hvor Norge skal legge sin militære og diplomatiske tyngde. FN er ikke et fullkomment alternativ, men det beste alternativet som vi har i dag. Changemaker mener det er urettferdig at de fem faste medlemmene av sikkerhetsrådet har vetorett, og dette svekker FN som et demokratisk organ. FN bør finansieres på en måte som ikke skaper maktforskjeller, derfor bør det innføres internasjonale skatter på flytrafikk, våpenhandel, finanstransaksjoner og klimagassutslipp.

4.3 NATO

Changemaker mener Norge prioriterer NATO i for stor grad i forhold til FN. NATO opptrer som verdenspoliti, og undergraver Folkeretten og FN's mulighet til å spille en fredsskapende rolle. Changemaker er imot "out of area"-strategien, fordi den øker faren for flere folkerettsstridige angrepskriger og er en klar forskyvning i retning av de sterkestes rett. Norges lojalitet til NATO brukes som argument både for deltakelse i "out-of-area"-operasjoner, slik som i Libya og Afghanistan. Det brukes også som argument for hvorfor vi ikke kan kreve sluttbrukererklæring eller støtte et forbud mot atomvåpen og hvorfor vi støtter rakettskjold. Changemaker ser derfor på dette som et hinder for fredsarbeid.

4.4 Norsk våpenindustri og våpenhandel

Norge tjener penger på krig. Norsk våpenproduksjon og våpeneksport øker stadig, og Changemaker ønsker statlig kontroll av norsk våpeneksport og -import. Vi mener også at industrien må dreies fra militær opprustning mot nedrustning og sivile formål. Changemaker ønsker en utfasing av norsk våpeneksport, samt Forsvarets utlån, utleie og gaver av våpen, ammunisjon og annet krigsmateriell. Så lenge Norge eksporterer krigsmateriell er Changemaker imot all subsidiering av våpenindustrien, inkludert gjenkjøpsavtaler.

4.4.1 Eksportregelverk

Norsk regelverk sier at Norge ikke skal eksportere krigsmateriell til områder i krig, borgerkrig eller til områder der krig truer. I tillegg har Norge gjennom egne retningslinjer, EUs code of conduct og SIPRI's operasjonisering av retningslinjene forpliktet seg til å

vurdere menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandet før eksportlisens innvilges. Norske våpen ender likevel i autoritære regimer og konfliktområder. Changemaker mener derfor at norske myndigheter i større grad enn før må sørge for at det eksisterende regelverket blir overholdt, og tette de store hullene som finnes i dag.

Dette kan gjøres gjennom en innstramning av tolkningen av regelverket, slik at menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandet blir tilstrekkelig avslagsgrunnlag, og ikke bare utstyrets karakter og utstyrets evne til undertrykkelse.

4.4.2 Åpenhet

Changemaker mener det bør bli større åpenhet rundt eksport av krigsmateriell. Krigsmateriell omfatter A-materiell, B-materiell og flerbruksvarer. Dette er varer og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militær bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger. For å sikre økt åpenhet bør norske myndigheter legge frem eksportmeldingen tidligere, offentliggjøre begrunnelser for godkjenning og avvisning av eksportlisenser, og la det være offentlig tilgjengelig hvilke søknader om lisens for eksport av krigsmateriell som ligger inne for vurdering.

4.4.3 Parlamentarisk utvalg

Det er saksbehandlere i UD som avgjør søknader om eksportlisens. Changemaker ønsker å ansvarliggjøre stortingspolitikere, og foreslår derfor at det opprettes et parlamentarisk utvalg bestående av stortingspolitikere, som skal instruere UD ved eksport til nye mottakere, ved endring av eksportpraksis til et mottakerland, eller ved endring av politisk situasjon i mottakerlandet.

4.4.4 Deler og komponenter/flernasjonale produkter

Hoveddelen av norsk krigsmateriellproduksjon og eksport er ikke ferdige våpensystemer, men komponenter. Det internasjonale markedet for krigsmateriell preges av stadig større spesialisering og norske våpenbedrifter er en del av denne utviklingen. Changemaker mener norskprodusert krigsmateriell må følge norsk eksportkontrollregelverk, også når materiellet er deler, drivstoff og ammunisjon. Dette innebærer at Norge må si nei til samarbeidsavtaler der sluttbrukeren er et land som Norge ikke ville ha eksportert direkte til og at flernasjonale produkter følger norsk regelverk dersom dette er strengest.

4.4.5 Sluttbrukerdokumentasjon

I dag sikres det i for liten grad at norsk krigsmateriell ender opp til de oppgitte mottakerne av eksportmateriellet, og en årsak til dette er mangel på bruk av sluttbrukerdokumentasjon. Norge må kreve sluttbrukerdokumentasjon av alle land vi selger krigsmateriell til, og etablere kontrollrutiner og sanksjonsmekanismer for å sikre at krav om sluttbrukerdokumentasjon overholdes. Norske myndigheter må jobbe aktivt for at sluttbrukerdokumentasjon også skal gjelde innad i NATO. Sluttbrukerdokumentasjon må også gjelde for deler og komponenter, og samarbeidsavtaler. Selv om sluttbrukerdokumentasjon fremheves som en løsning på manglende kontroll over hvor norske våpen ender, er det usikkert hvor effektivt dette tiltaket er. Større kunnskap om hvordan en kan sikre reell kontroll er nødvendig.

Derfor mener Changemaker at Norge må styrke etterkontrollmekanismene for

sluttbrukererklæring. Nå er kontrollen i for stor grad basert på utelukkende preventive metoder. Norge bør videreutvikle dagens ordning med sluttbrukererklæring ved eksport av militært utstyr for eksempel ved at det i enkelte saker kan iverksettes stikkprøvekontroll på oppgitt sluttbrukerdokumentasjon etter en tid.

4.4.6 Merking og sporing

For å sikre at norsk krigsmateriell ikke havner på avveie, er det helt nødvendig med et system for merking og sporing. I dag finnes det ikke et slikt helhetlig system, og dette gjør det nesten umulig å kontrollere om våpen og ammunisjon som har blitt brukt i ulike konflikter er norske. Changemaker mener at et slikt system også må gjelde eksport av deler og komponenter. Changemaker krever at norske myndigheter må jobbe for å innføre et nasjonalt merkings- og sporingssystem, og jobbe aktivt for å få på plass standardiserte merkings- og sporingsmekanismer på internasjonalt plan.

4.4.7 Datterselskaper

Norskeide bedrifter i utlandet er ikke underlagt norsk regelverk, og dette medfører at de ikke trenger å følge norske regler for våpenproduksjon og –eksport. Changemaker mener at det norske regelverket skal ligge til grunn, og følges av norske bedrifter i utlandet, med mulighet for tilføyninger fra andre regelverk der disse er strengere. Norske myndigheter må bruke sitt eierskap i våpenselskaper for å føre kontroll over fabrikker som ligger i andre land.

4.4.8 Internasjonal våpenkontroll

Changemaker vil at Norge skal være en aktiv og radikal pådriver for et sterkt og omfattende Arms Trade Treaty (ATT). Vi mener Norge må gå foran og implementere retningslinjene som regelverk. Dette er viktig for å styrke norsk og internasjonal eksportkontroll. Arbeid i internasjonale fora må derimot ikke bli en unnskyldning for å unngå eller utsette forbedringer av Norges egen eksportkontroll.

4.4.9 Diktatoreksport

Changemaker mener at Norge må stanse all eksport av krigsmateriell til undertrykkende regimer. Norge selger i dag militært utstyr og flerbruksvarer til undertrykkende regimer som Oman, Qatar, Kuwait, Emiratene og Saudi-Arabia. Gjennom våpeneksporten bidrar Norge til å styrke landenes militære kapasitet og evne til undertrykkelse. Norge bør derfor stanse all eksport av krigsmateriell til styresmakter som begår intern undertrykking, og begår alvorlige brudd på menneskerettighetene.

4.5 Militære droner og autonome våpensystemer

Changemaker er mot utviklingen innen produksjon av militære droner, fordi bruken av disse senker terskelen for bruk av militær makt og anvendelsen av dem er ikke regulert i folkeretten. Changemaker mener at norske myndigheter må ta avstand fra dronekrigen ved å stoppe norske aktører sitt bidrag til utvikling og produksjonen, og avslutte finansieringen, av droneteknologi ment for krig. Changemaker mener også at Norge må være en aktiv pådriver for at anvendelsen av droner skal være underlagt internasjonal rett på lik linje som annen våpenbruk og produksjon.

De siste årene har vi sett en kraftig økning i utviklingen av autonome våpensystemer, også

kalt for drapsroboter. Våpensystemene er autonome fordi de selv kan velge ut mål og når målene skal angripes, uten innblanding fra mennesker. Når et autonomt våpensystem handler selvstendig etter egen vilje er det ikke mulig å holde noen andre ansvarlig. Changemaker mener slike drapsroboter bør forbys gjennom FN.

Norge bør støtte opp om og ta en aktiv rolle i initiativet under FNs Våpenkonvensjon (engelsk: Convention on Certain Conventional Weapons (CCW)) og produksjon av drapsroboter bør medføre produktbasert utelukkelse fra SPU.

4.6 Kjernefysiske våpen

Changemaker tar sterk avstand fra NATO-doktrinen om førstebruk av atomvåpen, og krever at Norge må jobbe aktivt mot den. Changemaker er mot alle former for masseødeleggelsesvåpen og mener at atomvåpen må avskaffes fullstendig på grunnlag av humanitære og folkerettslige forpliktelser. Alle eksisterende atomvåpen må ødelegges og det radioaktive sprengstoffet må lagres forsvarlig. Changemaker mener at sikkerhetstrusselen atomvåpen skaper er høyere enn sikkerhetsgevinsten, og at full atomnedrustning dermed også er en sikkerhetspolitisk nødvendighet.

Atomvåpen skaper en unaturlig maktbalanse i verden og kan brukes som både implisitt og eksplisitt pressmiddel. I en verden der finanskriser og ekstrem fattigdom bidrar til å opprettholde skjeve maktstrukturer er det ikke forsvarlig at det årlig brukes milliardbeløp på atomvåpenprogram. Atomvåpen er urettferdig fordi de eies av, og dermed også beskytter, bare noen få land. Konsekvensene av atomvåpen er derimot ikke-diskriminerende, og må tas av hele menneskeheten. Bruk av atomvåpen vil også skape store miljøskader og endre klimaet på jorden raskt og radikalt, noe som igjen vil ramme verdens fattigste hardest.

Ikke-spredningsavtalen (NTP) fra 1968 undergraves av at ikke alle atomvåpenstater er tilsluttet. For å skape en reell og universell atomnedrustning mener Changemaker det er nødvendig med et forbud mot atomvåpen. Et forbud må inkludere utvikling, produksjon, lagring og transport av atomvåpen, samt bruk og trussel om bruk. Norge har spilt en viktig rolle i arbeidet med konvensjoner om klasevåpen og landminer, og Changemaker mener at Norge bør spille en like viktig rolle i arbeidet med en tilsvarende konvensjon som forbyr atomvåpen. Norge bør derfor tilslutte seg Austrian Pledge, en avtale som forplikter til et arbeid for å forby, eliminere og stigmatisere atomvåpen.

4.7 Sivile fredsstyrker

Changemaker mener at beskyttelse av sivile og fredsbygging må ligge til grunn når Norge griper inn i andre lands konflikter. Det har vist seg at militære operasjoner kun i begrenset grad klarer å løse disse oppgavene. Derfor er det behov for andre tilnærminger med bedre resultater å vise til. En slik tilnærming er praksisen med sivile fredsstyrker. Med sivile fredsstyrker menes ubevæpnede mennesker som er spesialtrent til å forebygge eskalering av konflikter, bidra med beskyttende nærvær, begrense ryktespredning, bidra til bedre informasjon og kontakt mellom grupper som er i konflikt med hverandre, og se og forsterke kulturelle praksiser som bidrar til god konflikthåndtering. Changemaker mener at de eksisterende ordningene med sivile fredsstyrker bør forsterkes gjennom økt finansiering, og at de bør likestilles økonomisk med væpnede styrker.

4.8 Fredsskatt

Changemaker støtter prinsippet om økonomisk militærnekt. En slik utvidelse av militærnekteloven vil gi skattebetalere mulighet til å betale en fredsskatt i stedet for den delen av skatt som i dag brukes til militære formål.

4.9 Kjønnbasert vold

Kjønnbasert vold rammer én av tre kvinner verden over, og voldtekt blir systematisk brukt som strategisk våpen i krig og konflikt. Etter at den banebrytende FN resolusjonen 1325 om kvinner, fred og sikkerhet kom i år 2000, har det kommet seks sikkerhetsrådsresolusjoner om kjønnbasert vold. Sikkerhetsrådsresolusjon 1820 som kom i 2008 uttrykte eksplisitt at vold mot kvinner både under og etter konfliktsituasjoner er en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet, og seksualisert vold ble en del av sikkerhetsdiskursen. Den nyeste sikkerhetsrådsresolusjonen 2122 som kom i 2013 knytter sammen nedrustning av våpen og kjønnbasert vold og viktigheten av å begrense og kontrollere handel med og tilgang til våpen for å forebygge kjønnbasert vold.

Implementeringsarbeidet av sikkerhetsrådsresolusjonene i FNs medlemsland har vist seg å være vanskelige og tidkrevende prosesser. I Norge har implementeringen resultert i tre handlingsplaner. Den siste av handlingsplanene er fra 2015-2018 og skal følge opp ambisjonene knyttet til resolusjon 1325.

Changemaker mener at de prioriterte områdene i Norges handlingsplan dekker mange av de komplekse områdene i det fredspolitiske arbeidet. Changemaker savner allikevel at norske myndigheter bidrar med strukturelle perspektiver, bredere informasjonsarbeid og mobilisering til aktiv innsats for å bekjempe kjønnbasert vold mot kvinner i konflikt- og katastrofesituasjoner både internasjonalt og nasjonalt. Changemaker krever at norske myndigheter følger opp handlingsplan "Kvinner, fred og sikkerhet 2015-2018" og setter hensynene til denne foran andre utenrikspolitiske hensyn som f.eks. salg av våpen. Changemaker mener at hvis man skal bekjempe kjønnbasert vold, må man også se på hvem det er som begår denne volden og hvordan dette blir muliggjort. Det er de militære styrkene på bakken og de politiske/militære lederne som faktisk begår handlingene. Norge støtter mange militære grupper med donasjoner. Changemaker krever at norske myndigheter skal gjennomgå hvilke tropper de støtter. Dette gjelder også militære tropper som bidrar til FN styrkene (troop contributing countries) i land som er rammet av krig og konflikt. Norge må stille seg spørsmålet hva slags type militære man støtter med donasjoner og stille spørsmål rundt hva soldatene faktisk gjør ute i konfliktområdene. Changemaker krever at Norge skal jobbe internasjonalt for å få på plass kontrollmekanismer og straffeforfølge forbrytelser knyttet til kjønnbasert vold.

4.10 Norske investeringer i konflikt- og okkuperte områder

Flere norske bedrifter spiller en rolle i konflikt- og okkuperte områder. Dette gjør de ved å drive næringsvirksomhet med regimer som bryter menneskerettighetene og/eller handler i strid med folkeretten, slik som konfliktfylte Filippinene, og okkupasjonsmaktene Marokko og Israel (i henholdsvis Vest-Sahara og Palestina). Changemaker mener dette er med på å legitimere og opprettholde undertrykkningen som foregår, og at det er galt at norske bedrifter

profitterer på denne typen undertrykking. Norsk næringslivs investeringer i bedrifter i ulovlig okkuperte områder er etisk uansvarlig og må ikke finne sted. Dette må også gjelde Oljefondet.

5 Handel

5.1 Innledning

Internasjonal handel kan være et av de mest effektive hjelpemidlene for lav- og mellominntektsland å jobbe seg ut av fattigdom. Slik det fungerer i dag er det globale handelssystemet urettferdig fordi høyinntektsland sitter med stor makt. Det skaper en skjev fordeling av verdens ressurser, hindrer utvikling og undertrykker verdens fattige. Changemaker mener at et rettferdig og utviklingsfremmende internasjonalt handelssystem må være underordnet FN-pakten og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I arbeidet med å gjøre handel rettferdig er det nødvendig å ha en internasjonal organisasjon som regulerer handel på tvers av landegrenser. Dette arbeidet må være åpent og demokratisk for at rettferdighet, og ikke makt, skal definere handelspolitikken. Changemakers mål er derfor å skape et rettferdig handelssystem gjennom strukturelle endringer, der lav- og mellominntektslandenes interesser ivaretas.

5.2 WTO – multilateral avtaler

Changemaker mener at Norge må jobbe for at forhandlinger om handelsavtaler skjer multilateralt, slik at ikke enigheter som oppnås gjennom bi- og plurilaterale avtaler blir brukt for å presse gjennom liberaliseringskrav inn i WTO.

Et viktig mål for WTO-forhandlingene er å få til et rettferdig handelssystem som skal hjelpe alle land å være tjent med internasjonal handel. Changemaker mener at all handel bør være basert på etiske minstekrav som tar hensyn til arbeidsforhold, arbeiderrettigheter, levelønn og miljøkrav. En effektiv måte å sikre dette på er gjennom en WTO-avtale. Når WTO åpner for forhandlinger rundt flere temaer må Norge jobbe for å etablere slike minstekrav.

- WTO må bli en handelsorganisasjon med rettferdige globale handelsregler, og støtte opp om lav- og mellominntektslands felles interesser.
- Changemaker mener at Norge må jobbe for at arbeidsplanen for Doha-runden setter utvikling i førersetet. Det må i større grad tas hensyn til lav- og mellominntektsland, ikke bare de minst utviklede landene (MUL).
- Det må bli mer åpenhet rundt prosessene i WTO. Bruk av små, ekskluderende fora for å fortgang i WTOs prosesser er negativt ettersom landene utenfor foraene ikke får sine interesser hørt. Changemaker mener at Norge må bygge opp under, og bidra til, mer åpenhet i forhandlingsprosessene.
- Sanksjonsmulighetene i WTO innebærer at dersom et land bryter WTO-reglene overfor et annet land, kan det fornærmede landet innføre handelssanksjoner mot regelbryteren. Changemaker mener at rike land verken skal ha sterkere sanksjonsmuligheter enn lav- og mellominntektsland, eller bedre muligheter for å føre sak mot lav- og mellominntektsland i WTO. Lav- og mellominntektsland sine sanksjonsmuligheter må bli styrket.

Forhandlingsmandatet for Doha-runden er utdatert, og tar i svært liten grad inn over seg utfordringene klimaendringene skaper for handelssystemet. For å møte klimakrisen må

internasjonal handel la utslippshensyn trumfe frihandelshensyn. Changemaker mener at initiativet for handel med miljøprodukter som Norge er med på er positivt, men at det bør forhandles mellom alle WTOs medlemsland. Changemaker mener at Doha-runden snarlig må sluttføres og WTO deretter må få på plass et forhandlingsmandat som legitimerer klimatiltak. Slike tiltak må være i tråd med prinsippene om et felles, men ulikt ansvar for å stanse klimaendringene. Handelsregimet og klimaregimet må harmoniseres, slik at de fungerer gjensidig støttende, om det gjelder merking, standarder, toll, avgifter, subsidier eller kvoter.

5.2.1 Subsidier og markedsadgang

Rike land benytter seg av produksjonsdrivende subsidier som hindrer fattige bønder å komme seg ut av fattigdom, i tillegg til at det fører til en lite bærekraftig utnyttelse av verdens jordressurser. Produksjons- og eksportsubsidier, kombinert med overproduksjon og lave tollmurer har flere steder ført til dumping og utkonkurrering av lokal industri og jordbruk. Changemaker mener at WTOs subsidiepolitikk er utdatert og må revideres. Produksjonsdrivende subsidier må erstattes med virkemidler som både fremmer økologisk bærekraft og øker lav- og mellominntektslands markedsadgang, også for landbruksvarer. Subsidier som fører til dumping i lav- og mellominntektsland må forbys, herunder eksportsubsidier.

5.2.2 Fredsklausul i WTO

Det har vært uenighet i WTO angående subsidiering av egen matproduksjon for å sikre matsikkerhet. På ministermøtet i 2013 ble det opprettet en fredsklausul som en midlertidig løsning. Den gjør at land med matsikkerhetsprogrammer ikke kan bli straffet for subsidiering av egen matproduksjon. Problemet er at land som ikke allerede hadde matsikkerhetsprogram da fredsklausulen trådte i kraft, ikke får opprette slike program uten å kunne bli tatt inn for en tvisteløsning. Changemaker mener at lav- og mellominntektsland skal ha rett til å gjennomføre de tiltak som er nødvendige for å beskytte egen befolknings tilgang på mat. Slike tiltak kan være toll og straffetoll på rike lands landbruksprodukter, eller importsubsidiering av produkter fra lav- og mellominntektsland.

5.3 Handel med industrivarer

Industrivarer utgjør nesten 90% av alle eksporterte varer i verden, og har stor betydning for verdenshandelen. Historisk sett har de fleste landene i verden hatt høy beskyttelse av sin økonomi mens de har bygget opp sin industri. Med NAMA-avtalen, hvor hovedmålet med forhandlingene er mest mulig liberalisering og reduksjon av tollsatser, kan lav- og mellominntektsland miste denne muligheten. Changemaker mener at Norges krav i NAMA-forhandlingene om betydelige tollkutt i lav- og mellominntektsland er uakseptabel, og at lav- og mellominntektsland må få kunne bruke toll og andre økonomiske virkemidler for å bygge egen levedyktig industri. Ved utvikling av ny industri i lav- og mellominntektsland, må hensyn til liberalisert handel og patentvern være underordnet hensyn til utvikling og klimavennlig industri.

5.4 Handel med tjenester

Tilgang til rent vann, retten til utdanning og tilstedeværelse av et helsevesen er grunnleggende menneskerettigheter, og skal aldri underordnes handelshensyn. Changemaker mener at land må ha rett til å regulere konkurransen i tjenestesektoren. Norske offensive

handelsinteresser må ikke gå på bekostning av lav- og mellominntektslands politiske handlingsrom.

5.4.1 General Agreement on Trade in Services (GATS)

GATS (General Agreements on Trade in Services) er avtalen om handel med tjenester i WTO. Hvis man gjennom GATS åpner grensene for utenlandsk konkurranse, forplikter man seg til å holde de åpne for all fremtid. Enkelte sider ved GATS fører til at lav- og mellominntektsland mister muligheten til å bruke flere av de virkemidlene som rike land har brukt for å sikre utvikling i sine samfunn. Changemaker mener at kravet om irreversibilitet må dempes, ved for eksempel å innføre en tidsbegrensning, slik at makten over grunnleggende rettigheter og reguleringsmekanismer ikke blir fratatt folket og fremtidige folkevalgte myndigheter.

5.4.2 Trade in Services Agreement (TiSA)

Norge forhandler også om handel med tjenester under forhandlingene om Trade in Services Agreement (TiSA). Disse forhandlingene er i stor grad preget av hemmelighet og demokratisk underskudd. Changemaker mener at forhandlingene må åpnes for offentligheten, og ikke undergrave prinsippet om multilateralitet i WTO. Changemaker mener at lands framtidige politiske handlingsrom ikke må stå i fare på grunn av de såkalte “frys-” og “skralle-”klausulene. “Frys” gjør at graden av avregulering fryses til det nivået det er på idet avtalen trer i kraft. “Skralle” hindrer land i å redusere den internasjonale konkurransen på områder som avtalen dekker. Enhver stat må ha reell mulighet til å re-regulere og skjerme sektorer igjen på et senere tidspunkt ved behov, i tillegg til å avgjøre hvorvidt ulike sektorer skal være internasjonalt konkurranseutsatt.

5.5 Patenter

Changemaker mener det internasjonale patentregelverket må sikre teknologioverføring og utvikling i lav- og mellominntektsland. Grunnleggende menneskerettigheter må settes høyere enn patentrettigheter, og patenttiden gjøres kortere. Dette vil kunne være et kompromiss mellom selskapers muligheter til å tjene penger og fattige folks mulighet til å skaffe seg den patenterte kunnskapen.

Teknologi og kunnskap er blant de viktigste byggeklossene i all utvikling. Nettopp derfor må arbeidet med intellektuelle eiendomsrettigheter handle om å lage et rammeverk som har til hensikt å øke tilgangen på kunnskap, og å sikre at den blir brukt. Teknologioverføring er en viktig faktor i kampen mot fattigdom. I dag er TRIPS-avtalen under WTO den viktigste enkeltavtalen i det internasjonale patentregimet. Changemaker ser behovet for at insentiver til forskning og utvikling sikres, men det er ikke lav- og mellominntektslandene sitt ansvar å betale for dette. Changemaker mener derfor at avtalen ikke bør gjelde for de minst utviklede landene (MUL).

Changemaker mener at TRIPS-avtalen kun skal kunne tillate å ta patenter på nye oppfinnelser. Dette er fordi avtalen nå tillater at selskaper kan ta patent på prosesser og bruksområder som har eksistert i mange tusen år, og som selskapet derfor ikke har oppfunnet selv. TRIPS-avtalen bør harmoniseres med konvensjonen om biologisk mangfold, slik at

grupper som sitter på tradisjonell kunnskap sikres deler av overskuddet når denne kunnskapen benyttes kommersielt.

TRIPS-avtalen åpner for at det kan gjøres unntak fra patentregelverket i en nasjonal krisesituasjon. Dette er et viktig unntak, da det gjør at lav- og mellominntektsland kan skaffe billige medisiner til sin befolkning. Changemaker mener derfor at det må bli mye enklere for land å ta i bruk unntaksbestemmelsen om tvangslisens og parallellimport for lav- og mellominntektsland. TRIPS-avtalen må garantere at alle mennesker får tilgang på medisiner, og begrepet nasjonal krisesituasjon også må dekke behov for tilpasning til klimaendringer. Norge må utøve press for gjennomføringen av en evaluering og eventuell reforhandling av TRIPS-avtalen.

TRIPS-avtalen krever bare en minimumsstandard for beskyttelse av patentrettigheter. Derfor stiller ofte rike land som betingelse i bilaterale avtaler med lav- og mellominntektsland at de skal innføre strengere krav til patentbeskyttelse (TRIPS+-bestemmelser). Changemaker mener at TRIPS-avtalen bør inneholde en maksimumsstandard for beskyttelse av patenter i det enkelte land i stedet for en minimumsstandard.

Changemaker mener at Norge ikke kan la sine bi- eller plurilaterale avtaler med lav- og mellominntektsland inneholde en strengere patentlovgivning enn TRIPS-avtalen. Et eksempel på en TRIPS+-bestemmelse er patenter på planter og dyr. For bønder betyr dette at de risikerer at metoder og planter de har brukt gjennom mange generasjoner blir patentert. Dette kan føre til en stor økonomisk belastning ved at de må betale avgift på de patenterte plantene/metodene. Changemaker mener det ikke skal gå an å ta patent på planter og dyr.

5.6 Bilaterale handelsavtaler

Changemaker mener økningen i bilaterale frihandelsavtaler utenfor WTO er problematisk. Dette er fordi de ofte favoriserer den rikeste parten, og er preget av skjevt maktforhold mellom partene. Derfor mener vi at Norge må jobbe aktivt for at de fattigste landene blir hørt i WTO-forhandlingene. Dersom Norge inngår bilaterale handelsavtaler, må de ta sterkt i betraktning lav- og mellominntektslands interesser, og sørge for at deres politiske handlingsrom blir bevart.

Norge må vise aktiv interesse og motstand om partnerland innenfor European Free Trade Association (EFTA) kommer med krav eller forhandlingsposisjoner som kan sette profitt og økonomiske interesser foran hensyn til helse, utvikling og menneskerettigheter. Industrialiserte land må ikke gjennom disse avtalene svekke avtalepartners politiske handlingsrom. Changemaker mener at Norge må gjøre en kritisk vurdering om EFTA er en hensiktsmessig handelsblokk å framforhandle bilaterale avtaler sammen med.

Bilaterale avtaler er av stor betydning for norsk næringsliv og avtalepartenes næringsliv, men Changemaker mener prosessen rundt avtalene bærer preg av et enormt demokratisk underskudd. Vi mener at norske myndigheter må foreta en konsekvensutredning og en bred høringsrunde i forbindelse med enhver bilateral handelsavtale. I denne prosessen må også sivilsamfunnsgrupper fra avtalepartnerens land ha tilgang.

Changemaker ønsker et større fokus på arbeiderrettigheter i de bilaterale avtalene Norge eventuelt inngår i framtiden. I multilaterale forum vil lav- og mellominntektslandene ha mulighet til å skape en koalisjon for sine arbeideres interesser. I bilaterale avtaler derimot, stilles det så strenge krav fra de rike landene som fører til at høyest mulig fortjeneste ofte går foran anstendige arbeiderrettigheter.

5.7 Arbeiderrettigheter

Lav- og mellominntektsland komparative fortrinn på verdensmarkedet i dag er hovedsakelig lavkostproduksjon. Dette er ofte synonymt med dårlige arbeidsforhold, dårlig lønn og brudd på internasjonale arbeiderrettigheter. Dette blir utnyttet av internasjonale selskaper for å maksimere profitt, på bekostning av fattige menneskers liv og helse. Changemaker mener at anstendig arbeidsliv og levelønn må oppnås i alle sektorer globalt.

ILO (Den internasjonale arbeiderorganisasjonen) har utarbeidet en rekke konvensjoner som regulerer arbeidsliv. Disse konvensjonene inneholder forbud mot barnarbeid, diskriminering og tvangsarbeid samt krav om organisasjonsfrihet og minstekrav til lønnsvilkår. Changemaker vil jobbe aktivt for en styrking av arbeidstakeres rettigheter globalt gjennom støtte av ILOs arbeid og ulike initiativer for anstendig arbeidsliv og levelønn, som Clean Clothes Campaign og Initiativ for Etisk Handel.

5.8 Merkeordninger for rettferdig handel

Det finnes sertifisering- og merkeordninger som merker varer som etisk og rettferdig produsert. Det stilles visse krav for å være en del av disse ordningene, f.eks anstendig lønn til arbeiderne og trygge arbeidsforhold. Det er viktig å se begrensningene i slike merkeordninger, og at de alene ikke kan forandre handelssystemet. Likevel kan disse ordningene bidra til bevisstgjøring og aktive valg hos forbrukere. Dette kan igjen påvirke konvensjonelle markedsaktører til å produsere mer etisk. Changemaker mener at dette er et viktig handlingsalternativ som kan bidra til at fattige arbeideres vilkår forbedres.

5.9 Bedrifiers samfunnsansvar

Changemaker arbeider for at norske bedrifter skal utvise ansvarlighet og redelighet i de samfunn de opererer i. Det innebærer blant annet at de må sikre menneskerettighetene, ta avstand fra barnarbeid, sikre gode arbeidsvilkår for arbeiderne, og ivareta og beskytte miljøet. Dette bunner i det etiske syn at bedrifter har et ansvar som går utover deres økonomiske egeninteresse. Videre er det grunn til å føre strengere kontroll ved bruk av underleverandører i u-land som norske selskap benytter. Disse underleverandørene må følge etiske krav etter norsk standard. Changemaker mener at norske bedrifter i utlandet må utvise ansvarlighet og redelighet i det samfunnet en opererer i. De må anerkjenne et ansvar som går utover den rent økonomiske selvinteressen, og sørge for at FN's menneskerettigheter, barnekonvensjonen, ILOs kjernekonvensjoner og nasjonal lovgivning blir holdt. Dette må sikres i et juridisk bindende regelverk. For å oppnå dette ønsker vi likevel ikke en direkte boikott av varene, da det ofte kun resulterer i arbeidsledighet og rasering av lokalsamfunn. Forbrukernes press mot fabrikkere og selskaper er viktigere virkemidler for å oppnå bedre arbeidsforhold og arbeidervilkår. Det er viktig at dette gjøres i dialog med arbeiderne, slik at man unngår at situasjonen forverres.

5.10 Investeringer i Lav- og Mellominntektsland

Changemaker mener det er viktigere å fokusere på gode rammeverk og reguleringer for utenlandske direkteinvesteringer (FDI) enn på hvor mye som investeres. Om en investering er god eller dårlig avhenger også av type investering og i hvilke sektorer det investeres i. Det gjeldende internasjonale regelverket på investeringer, gjennom TRIMS, BITs og andre avtaler, er langt fra tilstrekkelig for å sikre gode investeringer, og kan også forhindre at investeringer kan gi positive ringvirkninger. Changemaker mener at det bør utarbeides juridisk bindende internasjonale retningslinjer for investorplikter og bærekraftige investeringer.

5.11 Landran og investeringer i jordbruk

For å fø verden i fremtiden må investeringene i matproduksjon i lav- og mellominntektsland drastisk opp. Samtidig utnytter noen store selskap muligheten til å rane til seg land og rettigheter fra lokalbefolkningen gjennom landbruksinvesteringer. Changemaker mener FAO må utarbeide sterke og bindende retningslinjer for internasjonale investeringer i jordbruksland.

5.12 Investeringsavtaler

En bilateral investeringsavtale er en avtale mellom to land, og gjelder investeringer foretatt av selskaper fra det ene landet i det andre landet. Hensikten er å gi rettigheter til selskaper slik at de blir mer villige til å investere. Tradisjonelt har slike avtaler blitt inngått for å sikre investeringer i land med ustabile regimer eller rettssystemer. Det er imidlertid usikkert om bilaterale investeringsavtaler bidrar til å sikre investeringer da empirisk forskning har gitt sprikende resultater. I dag gis selskapene rettigheter, mens vertslandet fratras reguleringsmekanismer.

Investeringsavtalen i WTO (TRIMS) er det viktigste regelverket på den multilaterale fronten. Den forbyr land å stille handelsforstyrrende ytelseskrav til investorer, slik som krav om lokalt innhold. OECD prøvde å utvide rettigheter til investorer i forhandlinger om en ny multilateral avtale, MAI-avtalen. Denne klarte sivilsamfunn og lav- og mellominntektsland sammen å stanse, nettopp fordi den begrenset politisk handlingsrom og ga store rettigheter til multinasjonale selskaper. Likevel ser vi at de bilaterale investeringsavtalene (BITs) er nær identiske med MAI-avtalen. Bilaterale forhandlinger bør ikke brukes til å presse gjennom avtaler som har blitt avvist i WTO. Norge bør derfor ikke inngå investeringsavtaler med lav- og mellominntektsland. Changemaker mener at Norge må jobbe aktivt for at lav- og mellominntektsland skal få anvende de nødvendige virkemidlene for å sikre eierskap til egne ressurser, både i forbindelse med multi- og bilaterale investeringsavtaler. I tillegg må Norge jobbe aktivt for å få på plass internasjonale retningslinjer for investorplikter og Norge må konsekvensutrede BITs før de skal debatteres i Stortinget.

6 Global helse

6.1 Innledning

En grunnleggende årsak til at mange mennesker forblir fattige er helsesituasjonen deres. Helse er et primærbehov som ligger til grunn for å kunne leve et godt liv, men urettferdige strukturer hindrer mennesker fra å få oppfylt retten til god helse. Globale helseutfordringer er sammensatte, og det er derfor viktig å se helhetlig på helsesystemene i verden. En helhetlig tilnærming til helsetjenester innebærer at man sikrer alle mennesker tilgang til medisiner,

helsetjenester og rent vann og tilfredsstillende sanitære forhold. I tillegg er det viktig å anerkjenne at psykisk og fysisk helse må likestilles i en helhetlig tilnærming til global helse. Changemaker mener at alle mennesker skal få oppfylt sin rett til høyest oppnåelig helsestandard uavhengig av kjønn, alder, seksualitet, etnisitet, kultur, religion og funksjonsevne. Changemaker mener videre at det er viktig å samkjøre og kanalisere støtte gjennom organer som har en helhetlig tilnærming til helsesituasjonen i verden.

6.2 Rettigheter

Artikkel 12 i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) sikrer alle mennesker rett til høyest oppnåelige helsestandard. Denne har Norge signert,³ men Norge har ikke signert tilleggsprotokollen som sikrer en klagemekanisme dersom rettighetene i ØSK-konvensjonen blir brutt. Changemaker mener at Norge må gå foran som et foregangsland, og signerer og ratifiserer protokollen.

I 2010 ble retten til rent vann formelt anerkjent under ØSK-konvensjonen.⁴ Retten til vann vil styrkes gjennom ratifisering av den nevnte tilleggsprotokollen. Changemaker mener Norge må være bevisst sitt ansvar for å fremme menneskerettigheter og styrke retten til vann ved å ratifisere tilleggsprotokollen. Changemaker mener også at vann ikke skal være en handelsvare.

6.3 Vann:

Mangel på vann har store helsemessige konsekvenser. Ifølge FN mangler ca. 663 millioner mennesker tilgang til rent vann, og 2.4 milliarder mennesker mangler tilgang til tilfredsstillende sanitære forhold.⁵ Diarresykdommer kan reduseres ved hjelp av tilgang til rent vann og sanitærforhold.⁶ Flere millioner mennesker dør av vannbårne sykdommer, og mange av disse er barn under fem år i lav- og mellominntektsland.⁷ Tilgang til rent vann og bedre sanitære forhold vil redusere antall tilfeller av vannbårne sykdommer.

6.3.1 Privatisering av vann

WTO fremmer gjennom General Agreement on Trade in Services (GATS-avtalen) privatisering av vann som en løsning for effektivisering av tilgangen til rent drikkevann for mennesker verden over. Dette gjør også Verdensbanken gjennom "Private Participation in Infrastructure" (PPI) og "Public-Private Infrastructure Advisory Facility" (PPIAF). Privatisering av offentlige tjenester har ofte vært stilt som en betingelse av aktører som International Monetary Fund (IMF) og Verdensbanken når de tilbyr lån og gjeldslette til lav- og mellominntektsland. I realiteten fører privatisering til at fattig befolkning i lav- og mellominntektsland mister tilgang til vann fordi utgiftene kan bli svært høye.⁸

³<http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-oekonomiske-sosiale-og-kulturelle-rettigheter>

⁴ http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml
<https://www.un.org/press/en/2010/ga10967.doc.htm>

⁵ <http://water.org/water-crisis/water-sanitation-facts/>

⁶ https://www.cdc.gov/healthywater/hygiene/lcd/diarrheal_diseases.html

⁷ (https://thewaterproject.org/water-scarcity/water_stats)

⁸ https://thewaterproject.org/water-scarcity/water_scarcity_and_privitization

Privatisering av vann muliggjør at multinasjonale selskaper kan kjøpe bruksrett på vannressurser. Dette avskjærer lokalbefolkningen fra deres lokale drikkevannsressurser, og muliggjør rovdrift på grunnvannsressurser og forurensning av innsjøer og elver i lav- og mellominntektsland. Oljefondet eier aksjer for milliarder av kroner i selskaper som utnytter vannressurser i lav- og mellominntektsland. Derfor mener Changemaker at etikken i Oljefondet må styrkes.

[For mer om styrket etikk i Oljefondet se kapittel 8.1. Etikk i Oljefondet.]

6.4 Tilgang til medisiner

Nødvendige legemidler er medisiner som tilfredsstillende prioriterte helsebehov i en befolkning. To viktige årsaker til at mennesker ikke har tilgang til nødvendige medisiner er at de er for dyre eller at de ikke finnes.⁹ Ifølge WHO mangler en tredjedel av verdens befolkning tilgang til nødvendige medisiner.

6.4.1 Patenter

Høye medisinpriser opprettholdes blant annet av at mange legemidler er patenterte. Patenter sikrer produsentene enerett på produksjon av medikamenter i 20 år gjennom The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) i WTO.¹⁰ I patentperioden kan legemiddelselskaper sette den prisen de vil. Legemiddelselskapene kan utvide patentene ved små endringer av medisinen, dette kalles evergreening. I TRIPS-avtalen finnes det en unntaksbestemmelse om tvangslisensiering dersom et land er i en krisesituasjon, men denne har vist seg å være vanskelig å benytte seg av. Changemaker mener derfor at Norge må arbeide aktivt for en reforhandling av TRIPS-avtalen som styrker unntaksbestemmelser som bidrar til å øke tilgang på nødvendige medisiner.

Patentsystemet medfører også at medisinsk forskning hovedsakelig blir rettet mot et rikt marked, fordi systemet tillater at legemiddelselskapene setter høye priser. Det gjør at selskapene i mindre grad fokuserer på å utvikle medisiner mot sykdommer som i hovedsak rammer fattige mennesker. Disse sykdommene blir omtalt som neglisjerte sykdommer¹¹. Changemaker mener det er viktig å se på alternative finansieringsmodeller til dagens system, som både fungerer som insentiv til å forske på medisiner mot neglisjerte sykdommer og øker tilgangen til medisiner for alle.

For mer informasjon om patenter og TRIPS-avtalen, se kapittel 5.5.

6.4.2 Etisk lisensiering

Medisinsk forskning i Norge skjer hovedsakelig ved universiteter og andre institusjoner finansiert gjennom offentlige midler. Legemiddelselskaper kan kjøpe lisens på den patenterte forskningen, som ofte brukes videre til utvikling av medisiner.

Changemaker mener at norske universiteter må få et felles rammeverk for salg av lisenser. Et slikt rammeverk kan sikre at universitetene stiller krav til legemiddelselskaper om at lisenser

⁹ <http://apps.who.int/medicinedocs/documents/s20054en/s20054en.pdf>

¹⁰ <https://www.msfaaccess.org/content/report-lives-edge-time-align-medical-research-and-development-people's-health-needs>

¹¹ <https://www.msfaaccess.org/content/report-lives-edge-time-align-medical-research-and-development-people's-health-needs>

kjøpt fra norske universiteter skal være tilgjengelige for generiske produksjon, som øker tilgangen til medisiner i lav- og mellominntektsland. Et felles rammeverk kan også sikre at skattefinansiert forskning brukes til å sikre fellesskapets interesser. For mer informasjon, se rapport om etisk lisensiering av medisinsk forskning¹².

6.5 Hiv og aids

Ifølge tall fra UNAIDS levde 36,7 millioner mennesker med hiv i 2016¹³. 97% av disse bor i lav- eller mellominntektsland. Utviklingsraten i disse landene holdes betraktelig tilbake av epidemien, og mange av de som lever med hiv og aids i dag, utsettes for stigmatisering og ikke tilstrekkelig tilgang til rettsvern og helsevesen.

Medikamentell behandling, økt tilgang til informasjon og redusert stigma har ført til en nedgang i hiv-relaterte dødsfall på 45 % siden 2003. Allikevel har over halvparten av verdens hiv-positive fortsatt ikke tilgang til den medikamentelle behandlingen de behøver for å leve med sin sykdom¹⁴. Ifølge tall fra UNAIDS kan medikamentell behandling redusere smittefaren med hele 96 %¹⁵. Changemaker mener derfor at Norge må jobbe aktivt med å oppnå nullsmittemålet innen 2030.

6.6 Seksuelle og reproduktive helserettigheter

Ivaretagelse av menneskers seksuelle og reproduktive helse og rettigheter (SRHR) er en forutsetning for utvikling og bekjempelse av fattigdom i verden og for kvinners og menns deltakelse og likeverd i samfunnet.

Ifølge FNs befolkningsfond mangler 225 millioner kvinner og barn i lav- og mellominntektsland tilgang til trygge og effektive prevensjonsmidler, selv om de ønsker det¹⁶. 30 prosent av mødre dødeligheten i verden kunne vært forebygget hvis kvinner hadde universell tilgang til familieplanlegging¹⁷. Familieplanlegging fører også til reduserte aborttall og begrenser antallet farlige aborter. Over alt i verden tar kvinner og jenter abort, uavhengig av om det er tillatt eller ikke, og hvert år dør over 47 000 kvinner og jenter av abortkomplikasjoner¹⁸. Changemaker mener at Norge må kjempe for at abort blir lovlig globalt, da dette vil sikre at aborter skjer under trygge omstendigheter, noe som vil være viktig for å redusere skader og dødsfall knyttet til abort. Det forventes at Norge fremmer slike tiltak i internasjonale fora.

Komplikasjoner i forbindelse med graviditet og fødsel er hovedårsaken til dødsfall blant kvinner i fruktbar alder. Av maternelle dødsfall, skjer 99 % i lav- og mellominntektsland¹⁹. De aller fleste av disse dødsfallene skjer fordi fattige kvinner mangler reell tilgang til kvalifisert helsepersonell, enten fordi tilbudet ikke finnes eller fordi kvinnene ikke har råd til

¹² <https://changemaker.no/etisk-lisensiering-av-medisinsk-forskning>

¹³ http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/global-AIDS-update-2016_en.pdf

¹⁴ http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/global-AIDS-update-2016_en.pdf

¹⁵ <https://aidsfree.usaid.gov/resources/pkb/biomedical/art-hiv-prevention-strategy>

¹⁶ <http://www.unfpa.org/family-planning>

¹⁷ http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/75165/1/WHO_RHR_HRP_12.23_eng.pdf

¹⁸ http://www.who.int/reproductivehealth/topics/unsafe_abortion/magnitude/en/

¹⁹ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/>

å betale for tjenestene. Changemaker mener at Norge må jobbe for å sikre fokus og ressurser til innovative løsninger og helhetlige helsesystemer som kan forbedre mødre- og barnehelsen, og bidra til bærekraftsmålet om å redusere global svangerskapsrelatert dødelighet²⁰.

Framgangen til bedre seksuell og reproduktiv helse trues av fattigdom, mangel på informasjon, humanitære kriser, og religiøse aktører som aktivt motarbeider seksuelle rettigheter. Norge må være en politisk og økonomisk pådriver for å fremme grunnleggende helserettigheter. Videre er kunnskap om seksuelle og reproduktive rettigheter gjennom seksualundervisning viktig for å muliggjøre familieplanlegging. Changemaker mener ungdom bør prioriteres og gis styrket mulighet til å ivareta egen helse og til å bidra som aktive aktører i samfunnet. Changemaker mener også at Norge må fortsette å kjempe for menneskers seksuelle og reproduktive helse og rettigheter, og at Norge skal arbeide internasjonalt for at viktige tilbud som prevensjon, abort og seksualundervisning blir universelt.

6.7 Psykisk helse

I følge WHO lever nesten en av ti mennesker globalt med en psykisk lidelse, og tre av fire bor i lav- og mellominntektsland.²¹ World Economic Forum peker på at dårlig psykisk helse er en årsak til fattigdom og et stort hinder for økonomisk utvikling i mange land. Dårlig psykisk helse fører i tillegg til lavere livskvalitet, kortere levealder, økt rusmisbruk og flere fysiske helseplager. NORADs rapport om psykisk helse fra 2014 peker blant annet på viktigheten av å integrere psykisk helse i et helhetlig helsearbeid²².

Changemaker mener at Norge må sikre at psykisk helse integreres som en naturlig del av alt helsearbeid som Norge driver og støtter internasjonalt. Dette innebærer å bekjempe stigmatisering og å sikre informasjonsspredning, forebygging og tilgang til behandling. Norge har vært en aktiv bidragsyter til WHO's arbeid med psykisk helse. Changemaker mener Norge bør jobbe aktivt for å følge opp WHO's handlingsplan for psykisk helse fra 2013²³.

7 Klima og miljø

7.1 Innledning

Klimaendringene er et stort urettferdighetsproblem. Rike land har størstedelen av ansvaret for klimautslippene, mens det er verdens fattige som opplever konsekvensene sterkest. Dette fordi de ofte lever i områder som er spesielt utsatt, lever direkte av naturressurser og ikke har det sikkerhetsnettet som vi har i rike land. I tillegg til klimaendringer opplever vi også store miljøendringer som jorderosjon, landdegradering og tap av biologisk mangfold. Dette er ikke noe nytt i historisk sammenheng, men de menneskeskaptene klimaendringene forsterker miljøendringene, og miljøet har aldri endret seg så raskt som nå. I tillegg forsterker miljøendringer konsekvensene av klimaendringene. Changemaker mener klima- og miljøendringer først og fremst skyldes overforbruk av ressurser i rike land, og at teknologiske fremskritt alene ikke kan løse klima- og miljøproblemene.

Changemaker mener ansvaret for klima- og miljøendringene først og fremst ligger hos

²⁰ <http://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>

²¹ (http://www.who.int/mental_health/advocacy/wb_background_paper.pdf)

²² <https://www.norad.no/om-bistand/publikasjon/2014/psykisk-helse-som-global-utfordring/>

²³ http://www.who.int/mental_health/action_plan_2013/en/

myndigheter, beslutningstakere og bedrifter. Changemaker oppfordrer likevel enkeltmennesker til å redusere eget forbruk av elektrisitet, drivstoff og materielle gjenstander. Myndighetene må legge til rette for dette.

7.2 Internasjonal klimapolitikk

7.2.1 Paris-avtalen

I 2015 fikk verden en global klimaavtale med mål om å begrense global temperaturøkning til godt under 2 grader, og strebe etter 1.5 grader²⁴. Visjonen er globale nullutslipp innen dette århundret. Verden må altså være enda mer ambisiøse angående utslippskutt enn det tidligere beregninger tilsier.

Avtalen fungerer som et gulv og rammeverk for videre arbeid med klimaproblemet hvor hvert land må melde inn sine nasjonale klimamål (NDC) som skal revideres og helst oppjusteres hvert femte år. Norge må ha høye ambisjoner som reflekterer vårt ansvar som et rikt og oljeproduserende land. I dag er Norges NDC for dårlig, målet om 40% kutt innen 2030 og klimanøytralitet innen 2050 må oppjusteres til et mål om at Norge skal være karbonnegative i 2030, der 50% av kuttene skjer hjemme. Videre har Norge, sammen med andre rike land, et ansvar for å bidra med finansiering og teknologioverføring til tilpasning og utslippsbegrensende tiltak i lav- og mellominntektsland.

Changemaker mener at lav- og mellominntektslands utvikling bør være bærekraftig og basert på fornybare energikilder, slik at de dermed kan hoppe over fossilstadiet. Dette må rike land bidra til å tilrettelegge for ved å investere i infrastruktur og energiproduksjon.

Klimarettferdighet oppnås ved at utviklede land bidrar med tilpasning utslippsreduksjoner og finansiering for tap og skade (WIM), samt å tilrettelegge for at utvikling kan skje gjennom fornybare energikilder og er bærekraftig på sikt. Et av disse bidragene er klimafinansiering.

Rike land skal fra 2025 trappe opp 2020-nivået for klimafinansiering gjennom et nytt, kollektivt mål. Klimafinansieringen skal komme i tillegg til allerede eksisterende bistand, oppskaleres over tid, og være balansert mellom utslippsreduksjoner og tilpasning. Bidrag må gjenspeile prinsippet om felles men differensiert ansvar og kapasitet i lys av ulike nasjonale forutsetninger.

Changemaker mener at Norge må ta sin del av dette ansvaret ved å bevilge minst 1% av bruttonasjonalinntekten (BNI) per år til GCF, som et tillegg til bistandsbudsjettet. Det er viktig at dette ikke kommer gjennom bistandsbudsjett eller som lån da det er urettferdig at de som har sluppet ut minst klimagasser skal rammes dobbelt av både klimaendringer og en ny gjeldsbyrde. Norges nye forpliktelser om klimafinansiering må meldes inn på lik linje med nasjonale mål om tilpasning og utslippskutt, og man må unngå dobbelttelling av finansiering. Videre mener Changemaker at det bør arbeides for at balansen mellom finansiering til tilpasning og utslippsreduksjon blir 50/50. For å generere nok penger trengs det finansiering fra et bredt spekter av kilder. Innovative finansieringskilder som beskatning av utslipp fra internasjonal transport og finanstransaksjoner (Robin Hood Skatt) har potensialer til å generere store summer, og bør innføres. Eiendomsrettigheter på teknologi må imidlertid ikke forhindre Robin Hood-skatten, eller skape økonomiske kostnader for lav- og

²⁴ <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>

mellominntektsland.

Avtalen i Paris inneholder en ordning for og dermed også en anerkjennelse av temaet tap og skade, som lav- og mellominntektsland har jobbet hardt for. Dette gir lav- og mellominntektsland rett til hjelp med å takle alvorlig klimaskade gjennom å sette opp beredskapssystemer, risikohåndtering og håndtere storskala endringer som for eksempel havnivåstigning. Men denne bestemmelsen åpner ikke for at land kan holde hverandre ansvarlige eller søke erstatning. Changemaker mener at Norge må arbeide for at utviklede land tar sitt ansvar overfor hardt rammede land i forbindelse med det videre arbeidet med tap og skade innenfor the Warsaw International Mechanism (WIM) for Loss and Damage.

7.2.2 Norge og EU

Norge har sluttet seg til EUs klimaregime. En fordel med dette er at EU da får sanksjonsmulighet mot Norge dersom forpliktelser ikke oppnås. Gjennom EUs klimaregime må Norge kutte 40 prosent fra 2005-nivå. Likevel er heller ikke EUs bejublete ambisjonsnivå tilstrekkelig for å bekjempe farlige klimaendringer. Norge bør derfor overoppfylle de forpliktelser EU pålegger oss, samt presse EU mot et enda høyere ambisjonsnivå.

Videre mener Changemaker at samarbeidet blir mest fruktbart for Norges del dersom bruken av fleksible mekanismer gjennom kvotemarkedet begrenses til et minimum. Full fleksibilitet vil nemlig innebære null omstilling i Norge. Også Norge må bli et lavutslippssamfunn, og overgangen til dette bremses av muligheten til å "kjøpe seg fri". Norge bør derfor fastsette egne utslippsmål også for kvotepiktig sektor (ETS), altså mål for klimakutt i luftfart, industri og petroleumsnæring. Tettere integrering i EUs klimasystem må ikke bli en mulighet for å utsette den uunngåelige og nødvendige overgangen mot et grønt Norge.

Tilstrekkelig høy kostnad på CO₂-utslipp vil kunne flytte energiforbruket mot mindre utslippsintensive energikilder. Changemaker mener at CO₂-kostnaden i det europeiske markedet må økes for å reflektere den reelle klimabelastningen av CO₂-utslippene.

Changemaker setter spørsmål ved måten opprinnelsesgarantier for fornybar strøm selges og blir eksportert. Klimabevisste kunder må ikke få misvisende informasjon om i hvilken grad strømmen de kjøper er fornybar. Strøm som selges uten opprinnelsesgarantier må ikke markedsføres som ren energi, og det må gjøres tydeligere for strømkunder hvor stor andel av strømmen som selges med fornybare opprinnelsesgarantier.

7.2.3 Kvotehandel

Kvotehandel spiller en betydelig rolle i Norges klimapolitikk. Gjennom EUs klimaregime er norsk industri og petroleumsnæring underlagt EUs kvotesystem. En revidering av systemet er i gang, men er ikke streng nok. Changemaker mener at overflødige kvoter må slettes, at prisen på kvoter må økes og at utslippstaket må senkest raskere å få best mulig klimaeffekt. Changemaker mener at Norge ikke kan kjøpe seg fri fra nasjonale utslippskutt. Ved kjøp av kvoter i lav- og mellominntektsland må Norge utvise skepsis, slik at både den reelle effekten av kvotene og konsekvensene for lokalmiljøet er grundig dokumentert. Videre må Norge gå inn for at REDD+ ikke blir en del av et internasjonalt kvotemarked. Norges satsing på regnskogbevaring er et bra tiltak. Samtidig må ikke denne satsingen føre til at Norges innsats for å redusere utslipp på hjemmebane blir mindre.

7.2.4 Klima og miljøflyktninger

Klima- og miljøendringer er en av mange årsaker til at mennesker er på flukt. Det er grunn til å tro at klima- og miljøendringer i fremtiden vil stå for en økende andel av verdens flyktningstrømmer. Det er derfor avgjørende at mennesker som er drevet på flukt av klima- og miljøendringer får samme krav på beskyttelse i FNs flyktningkonvensjon som konvensjonelle flyktninger. Norge må jobbe aktivt for at FN skal gi klima- og miljøflyktninger status og rettigheter som flyktninger. Norge må også ta i mot flere mennesker drevet på flukt av klima- og miljøendringer.

7.2.5 Annet

Klimagassutslipp fra internasjonal luft- og skipsfart skal i dag kun registreres og ikke beskattes. Dette har mye å si for omfanget av både vare- og persontransport, og avspeiler ikke følgene disse påfører miljøet. Norge bør jobbe for at slike utslipp beskattes, og at en betydelig del av inntektene går til klimatiltak i Sør. Utslipp fra militær sektor er også fritatt for reguleringer. Denne sektoren medfører store utslipp og må derfor omfattes av reguleringer i samsvar med nivået for reguleringer påført andre sektorer. Siden etableringen av slike mekanismer vil skje i andre fora enn klimaforhandlingene, må det sikres at de er i overensstemmelse med prinsippet om felles, men ulikt ansvar.

7.3 Petroleumsindustrien

Som en storeksportør av olje og gass har Norge et betydelig ansvar for den globale klimakrisen. Utlysning og tildeling av nye blokker for letevirksomhet må foregå i et tempo som tar hensyn til klimautfordringen verden står overfor. Derfor er Changemaker i mot at Norge skal åpne nye områder for petroleumsvirksomhet. Videre mener Changemaker at den eksisterende olje- og gassvirksomheten må trappes ned. Dersom vi skal nå togradersmålet, må 2/3 av verdens kartlagte fossile ressurser bli liggende i bakken.

Høy aktivitet i oljenæringen hindrer andre, mer fremtidsrettede bransjer i å vokse, samtidig som den norske stat bærer den økonomiske risikoen for oljeselskapenes forsøk på å forlenge oljealderen. I tillegg innebærer en langsiktig satsing på petroleumsindustri, at man i praksis satser på at klimaarbeidet mislykkes. Å endre betingelsene for petroleumsbransjen vil bidra til lavere aktivitet og frigjøring av statlige midler til bedre formål. Changemaker ønsker å avvikle de økonomiske støtteordningene som har som mål å stimulere til høy aktivitet på norsk sokkel.

Changemaker ønsker at letefusjonsordningen skal avvikles. Etter flere år med redusert leteaktivitet etter olje og gass innførte Stortinget i 2004 en ordning som gjorde at selskaper uten skattbar inntekt kunne få tilbakebetalt kostnadene forbundet med letevirksomhet. I praksis betyr dette at 78 prosent av letekostnadene blir betalt av staten.

Changemaker vil også avskaffe avskrivningsreglene for petroleumsindustrien. Etter vanlige skatteregler kan et selskap få tilbakebetalt en del av sine investeringer i anlegg og annet produksjonsutstyr - såkalt avskrivninger på skatten - over en periode tilsvarende anleggets forventede levetid. I oljebransjen er avskrivningsperioden vesentlig kortere (6 år) enn i andre bransjer. Ordningen betyr at oljeselskapene får tilbakeført midler hurtigere enn andre ikke-oljeselskaper.

Changemaker anerkjenner at forbrenning av gass for kraftproduksjon har mindre

klimagassutslipp enn kullkraft. Likevel må ikke klimagevinsten ved å skifte fra kull til gass brukes som et argument for å øke produksjonen av fossil energi generelt. Nye gasskraftverk vil i praksis alltid være i konkurranse med utbygging av fornybar energi. Gass bør derfor kun i teorien være et alternativ til kullkraft dersom det kan vises at dette verken hindrer utbygging av fornybar energi, støtter økt generelt energibruk, eller hindrer at togradersmålet kan nås. Da dette etter all sannsynlighet ikke vil la seg gjennomføre, mener Changemaker at gass ikke kan erstatte kull på en klimavennlig måte.

Changemaker er imot utvinning av skifergass, oljesand og andre fossile energikilder med særs stor miljøskade forbundet med utvinning og produksjon.

7.4 Fornybar energi

I arbeidet med å redusere nasjonale utslipp og legge om til en grønnere økonomi, må utvikling og utbygging av fornybare energikilder prioriteres høyt. Energiproduksjonen i Europa er i stor grad basert på fossile energikilder. Norge har stort potensial for å eksportere energi / utveksle effekt ved å øke produksjonen av fornybar energi, eller utnytte lagringskapasiteten i vannkraftmagasinene. Changemaker mener at potensialet for utslippsreduksjon av klimagasser i Europa eller internasjonalt, bør veie tungt i debatten om utbygging av strømmnettverket innenlands og mellom Norge og Europa, og i debatten om etablering av ny kraftkrevende industri.

For 40 år siden ble Statoil, som et statlig selskap, opprettet for å bygge opp en nasjonal oljeindustri. Vi ser i dag behovet for det samme innen grønn industri. En industriell aktør med finansielle muskler vil kunne gi den tyngden i markedet som fornybar teknologi og energiutviklingen i Norge trenger, ved å bære høye investeringskostnader i en oppstartsfase for nye prosjekter. Dette kan bli et nytt statlig industrieventyr for norsk næringsliv, og en satsning på klima som viser retningen for Norges fremtidige utvikling.

7.5 Klima- og Miljøteknologi

For at Norge skal legge om til en grønnere økonomi trengs det en satsing på miljøteknologi. Med det menes økonomiske bevilgninger til teknologier som direkte eller indirekte forbedrer miljøet. Det dreier seg både om teknologier som begrenser forurensning ved hjelp av rensing, mer miljøvennlige produkter og produksjonsprosesser, mer effektiv ressurs håndtering og teknologiske systemer som reduserer miljøpåvirkningen. Det er behov for at staten bidrar økonomisk i mye større grad enn den gjør i dag, akkurat som den hjalp petroleumsbransjen i sin tid. Dette gjelder spesielt for kritiske faser fram mot kommersialisering av ny miljøteknologi.

I tillegg må det erkjennes at det i mange tilfeller allerede eksisterer tradisjonell teknologi for tilpasning og vern av naturressurser i mange lokalsamfunn. Slik teknologi er billigere og kan fungere bedre under lokale forhold enn moderne teknologi. Høyteknologi må derfor være et tilbud, men ikke påtvinges lav- og mellominntektsland.

Changemaker ser på karbonfangst og lagring (CCS) som et av mange verktøy i kampen for å redusere utslipp globalt. CCS kan være et viktig virkemiddel for å kutte klimautslipp fra blant annet industri hvor CO₂ er del av kjemiske prosesser, men må ikke være en unnskyldning for å senke tempoet i omleggingen fra fossile energikilder. Det må derfor komme som et tilskudd

til andre teknologier, og ikke som en hovedløsning. Norge har et ansvar for å finansiere utslippsbegrensende tiltak i lav- og mellominntektsland, og slike tiltak må ikke komme i stedet for tiltak vi gjør for å redusere utslipp på hjemmebane.

Kapasitetsbygging er viktig for å bistå lav- og mellominntektsland i å takle endringer i klimaet og gå over til fornybar energi. Norge har bygget sin rikdom på teknologi og blitt en kunnskapsnasjon. Denne kunnskapen må Norge videreføre til lav- og mellominntektsland for å bygge teknologisk kapasitet.

7.6 Klima og jus

Stortinget har vedtatt å innføre klimalov i Norge, og denne loven skal vedtas våren 2017. . Changemaker mener at en lovfesting av utslippsreduksjoner på tvers av sektorer kan bidra til en sterkere forpliktelse for politikerne til å innfri utslippskutt. Dette kombinert med juridisk ansvar for regjeringen og planer for hvordan man skal kutte utslipp, kan skape et rammeverk i klimapolitikken som gjør det vanskeligere for politikere å vedta klimaødeleggende tiltak uten å gå i mot lovverket.

Changemaker stiller seg bak klimasøksmålet til Greenpeace og Natur og Ungdom mot den norske stat som skal opp i retten høsten 2017. Dette søksmålet er en del av en global trend der interesseorganisasjoner og privatpersoner går til søksmål for å stoppe tiltak som er skadende for miljøet, og Changemaker støtter en økning i bruken av rettssystemet for å hindre klimaendringer. Dette er spesielt viktig da Paris-avtalen er uten muligheter for sanksjonering, og statene ikke står ansvarlig overfor hverandre. Dersom de gjennomfører skadende tiltak, vil statene likevel alltid stå ansvarlig overfor sine egne borgere.

7.7 Andre miljøutfordringer

7.7.1 Transnasjonale selskaper og miljøstandard

I industrien finnes det ulike regelverk fra land til land. Dette gjelder også på miljøområdet. Sprikende regler har ført til at noen selskaper har flyttet virksomheten sin til områder der kravene om miljøstandard er færre og mildere. Dette er ofte områder i lav- og mellominntektsland med fattig lokalbefolkning. Miljøskadene industrien påfører går ut over lokalbefolkningen som får konsekvensene i form av forurenset drikkevann, dårligere landbruksvilkår og sykdommer. Changemaker mener at det derfor bør innføres et internasjonalt regelverk som forhindrer at lav- og mellominntektsland kan bli fristeder for forurensing.

Industri og næringsliv bør være med og bidra til en bærekraftig utvikling, ikke til fattigdom og miljøskader. Changemaker mener derfor at norske bedrifter i utlandet og deres underleverandører må ivareta klima- og miljøhensyn, også ut over minimumskrav i internasjonale avtaler og regelverk.

7.7.2 Eksport av farlig avfall fra nord til sør

Baselkonvensjonen skal forhindre at farlig avfall blir eksportert fra Nord til Sør. Likevel eksporteres stadig farlig og/eller giftig avfall til lav- og mellominntektsland, for eksempel i form av gamle skip eller elektronikkavfall. I dag går 95 % av verdensflåtens farlige avfall til lav- og mellominntektsland. Dette blant annet på grunn av lav- og mellominntektslands billige arbeidskraft og mangelfulle standarder innenfor miljø og sikkerhet når det gjelder til

dumping av giftig avfall. De fleste skip som hugges opp i dag inneholder store mengder asbest, PCB, tungmetaller, olje og andre giftige stoffer. Det farlige avfallet skader tusenvis av mennesker og miljøet rundt dem. Problemet er svært alvorlig i områdene hvor dette forekommer. Changemaker mener at Norge må arbeide for et internasjonalt forbud mot "beach breaking", selv om den nye konvensjonen under FNs skipsfartsorganisasjon legitimerer dette.

7.8 Et grønnere oljefond

Oljefondet er bygd opp av inntekter fra oljeindustrien og skal forvaltes i langsiktig perspektiv. Changemaker ønsker et grønnere oljefond, som tar verdens behov for grønn omstilling på alvor.

Changemaker mener at Oljefondet ikke kan fortsette å investere i årsakene til klimaproblemene. Derfor må oljefondet trekke seg ut av sine investeringer i selskaper som har sin hovedvirksomhet innen olje og gass. Angående kull mener Changemaker at Oljefondet bør trekke seg helt ut.

Changemaker er fornøyd med at Stortinget har vedtatt produktbasert uttrekk i virksomheter som har over 30% av sin inntekt fra kull, men mener at dette er kun en start. Noen av kullselskapene er så store at selv om de tjener store summer på kull så utgjør det en liten prosentandel av inntektene deres. Vi vil på samme måte trekke oss ut av olje og gass. Selskaper kan utelukkes på grunn av atferd. Det finnes et kriterium om «alvorlig skade på miljø», Changemaker mener også at "alvorlig skade på klima" bør bli en del av dette kriteriet. For å bidra til løsningene på klimaproblemene har Norge et ansvar for å investere i de selskapene som trekker verden i riktig retning. Derfor mener Changemaker at man bør sette av minst 5 % av Oljefondet til investeringer i fornybar energi og infrastruktur. Å gjøre disse investeringene i lav- og mellominntektsland er også noe som bør etterstrebes da dette kan og må sees i sammenheng med forpliktelsene Norge har gjort gjennom Klimaavtalen. Der har utviklede land anerkjent sitt ansvar for å bidra med utslippsreducerende tiltak og tilpasning til klimaendringene i lav- og mellominntektsland gjennom klimafinansiering.

Å investere i unoterte infrastrukturprosjekter medfører risiko og krever at Oljefondet opptrer som en ansvarlig investor som sikrer rimelige betingelser for staten og innbyggere. Changemaker mener at Oljefondet bør åpne for å investere i unotert infrastruktur. Ved å åpne for investeringer i unotert infrastruktur i lav- og mellominntektsland, har oljefondet mulighet til å gå inn i en rekke lønnsomme prosjekter og samtidig bidra til å øke fattige menneskers tilgang til energi.

8 Oljefondet

Oljefondet er verdens største statlig eide fond, og Changemaker mener det er viktig at fondet forvaltes på en ansvarlig måte.

8.1 Etikk i Oljefondet

Oljefondet har som formål å tjene penger til fremtidige generasjoner og en forpliktelse til å tjene pengene på etisk vis. Changemaker mener at profitt ikke skal veie tyngre enn de etiske forpliktelsene.

I dag kommer Etikkrådet med råd til Norges Bank om observasjon eller utelukkelse av selskaper de mener ikke handler i overensstemmelse med bankens retningslinjer. Norges Bank har igjen vetorett på hvilke selskaper som Oljefondet skal trekke seg ut av. Siden Norges Bank har som mål å maksimere profitt fra fondet, og samtidig sitter med vetorett om utelukkelse, mener Changemaker det er fare for at hensyn til avkastning går foran etiske hensyn. Changemaker mener derfor Etikkrådet burde få vedtaksmyndighet for å sikre en uavhengig vurdering av etiske forpliktelser. På denne måten vil man kunne unngå potensielle interessekonflikter. Slik vil etikken få den plassen den skal ha. Det er viktig at Norges Bank har en åpen og effektiv prosess i vurderingen av uttrekk av selskaper. For å sikre dette, og for å fange opp de bruddene som etikkforvaltningen i dag ikke har kapasitet til å adressere, mener Changemaker at det må bevilges økte ressurser til det etiske arbeidet i Oljefondet. Dette kan komme i form av flere ansatte i Etikkrådet og i Etikkrådets sekretariat.

Changemaker mener også at det er viktig å sikre tilstrekkelig åpenhet rundt bankens rapporteringsmekanismer for ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Økte ressurser til styrking av det ansvarlige eierskapsarbeidet hos Norges Bank Investment Management (NBIM) kan sikre dette.